

Приказ књиге

UDK: 165.6/.8(091):[111.83:177.3

DOI: 10.7251/SOCSR2526165S

COBISS.RS-ID 142910721

ОД ФИЛОЗОФИЈЕ ЛАЖИ КА СОЦИОЛОГИЈИ (НАУЧНОГ) САЗНАЊА

Приказ књиге Лаш Фр. Х. Свенсен – *Филозофија лажи* (прев. Горана Кнежевић, Милица Вишњић), Геопоетика издаваштво, Београд, 2024. стр. 144

Лаш Фр. Х. Свенсен је норвешки професор филозофије на Универзитету Бергену и пројект менаџер у истраживачкој организацији Цивита. Аутор је великог опуса књига, превођених на више од двадесет језика: „Филозофија досаде“ (1999), „Уметност“ (2000), „Филозофија зла“ (2001), „Човек, морал и гени – критика биологизма“ (2001), „Шта је филозофија“ (2003), „Истинито, добро и лепо – увод у филозофију“ (2004), „Филозофија моде“ (2004), „Филозофија страха“ (2007), „Филозофија рада“ (2008) итд.

У фокусу овог приказа је књига „Филозофија лажи (2008)“, објављена 2012. године на српском језику у издању Геопоетике, у преводу Горане Кнежевић и Милице Вишњић. Писана је на 141 страници и структурирана кроз седам поглавља: 1) *Увод* (11 – 14. стр.); 2) *Шта је лаж* (15 – 37. стр.); 3) *Етика лажи* (38 – 61. стр.); 4) *Када лажемо сами себе* (62 – 76. стр.); 5) *Лаж и пријатељство* (77 – 86. стр.); 6) *Политика лажи* (87 – 114. стр.); 7) *Живети с лажима* (115 – 128. стр.), те 4 додатка: *Захвалност* (127 – 129. стр.); *Напомене* (129 – 138. стр.); *Индекс имена* (139 – 142. стр.) и *Белешка о аутору* (143 – 144. стр.).

У књизи се истражује концепт феномена лагања на макро, мезо, а нарочито на микро нивоу свакодневног живота. У *уводном дијелу* књиге аутор поставља темељ за свеобухватно истраживање феномена лагања у свакодневном животу. Он започиње дефинисањем самог појма лажи и њених различитих облика, укључујући и концепте истине, истинитости и истиноликости, те небулоза. Уводи читаоца у етичке аспекте лагања, постављајући питања о моралној исправности обмане и њеном утицају на међуљудске односе, посебно у контексту повјерења међу пријатељи-

ма. Истиче да се често сами обмањујемо („Ко сам себе лаже – најлакше се вријеђа.“), истовремено сматрајући да је наша обавеза да будемо искрени према себи. Најављује теме које ће бити детаљније обрађене у каснијим поглављима, као што су улога лажи у друштву и политици, те разматрање ставова значајних мислилаца попут Платона, Макијавелија, Хобса, Вебера и Хане Арент о оправданости и посљедицама лагања у политичком контексту.

У поглављу „Шта је лаж“ дефинише се и анализира концепт лажи. Лаж, небулоза и истиноликост су супротности истини.

Истина је филозофски појам који Свенсен разматра кроз различите перспективе, укључујући објективну истину, субјективну истину и истину као друштвени конструкт. Истина је копија стварности односно објективно стање које кореспондира са стварношћу.

Полуистина је изношење дјелимично тачних информација на начин који доводи до погрешног закључка (На примјер, дјелимично тачне реченице: 1. Особа са неким психичким, нпр. анксиозно-депресивним, дисбалансом није радно способна. 2. Ниска особа не би могла да дохвати пакет са посљедње полице. Осим ако се послужи љествама.). Отуда представља један од најчешћих облика манипулације у политици и медијима.

Истинитост је термин који Свенсен преузима од Стивена Колбера да би њиме означио задовољавање унутрашњег утиска истине (субјективне истине) а не задовољавање објективне усклађености са чињеницама.

Истиноликост је утисак истинитости заснован на интуицији о стварности, без провјере чињеница односно фактографије и логике (На примјер, климатске промјене су еко-манипулација у циљу успостављања глобалне контроле).

Лаж је свјесна намјера да се обмане друга особа, било ријечима или дјелима. Лаж подразумијева да говорник зна истину али је намјерно избличава (На примјер, декан спроводи колективни мобинг над радником али радника окривљује због његових природних реакција на неусловне околности за рад и психо-физичко здравље на радном мјесту).

Самообмана је обмањивање самога себе, гдје особа несвјесно игнорише или потискује истину како би се заштитила од непријатних чињеница (На примјер, особа евидентно закржљала у психо-физичком развоју компензује недостатак личног угледа тежњом за што више моћи у друштву и високим друштвеним положајима). Дакле, то није само спољашња манипулација већ и унутрашње увјерење да је та спољашња манипулација нормална. Најчешће се лаж самоодржава како би појединци који се самообмањују избјегли когнитивну дисонанцу. Овај појам је еквивалентан

марксистичком концепту идеологије као искривљене свијести (идеологија у ужем смислу).

Тишина као обмана је задржавање информација с циљем да се друга особа доведе у заблуду, што Свенсен анализира као посебан облик лагања (На примјер, задржавање мејлова са важним информацијама или одговорима на упите, а што се у пословној култури иначе третира и као специфичан облик мобинга због лишавања приступа важним информацијама тј. ресурсима).

Претварање и маскирање је, уз вербално лагање, понашање које служи да сакрије стварне намјере или осјећања (На примјер, претварање да је особа увријеђена да би имала повод за обрачунавање са метом или претварање да је особа инвалид да би отишао у пензију).

Пропаганда је систематско ширење лажи или искривљених информација у циљу манипулације јавним мњењем (ширење партијске, нпр. комунистичке пропаганде).

Небулоза је концепт који се, заједно са истиноликошћу, сврстава у медијски конструисане појаве, које нарочито долазе до изражаја у доба пост-истине и њоме обликованог типа (медијске) културе, чиме тако даје допринос и промишљањима у оквиру социологије масовних комуникација и социологије културе. Небулоза није усмјерена ни на истину ни на лаж већ на производњу ријечи које имају ефекат али без бриге о њиховој истинитости (На примјер, Ни Конт не би имао шансе: Најлошији кандидат изабран за асистента на Факултету политичких наука).

Свенсен разматра како лаж функционише као средство манипулације и моћи у међуљудским односима, наглашавајући да лагање може бити облик контроле над другим особама. Анализира и облике неистинитог комуницирања, као што су грешке, заблуде или сарказам. Разматра улогу контекста у одређивању да ли је одређена изјава лаж, истичући да исти исказ може имати различите импликације у зависности од ситуације у којој се изговара (На примјер, „сад је ноћ“ – констатовано у 9 сати ујутро). Свенсенова анализа у овом поглављу поставља темеље за даље истраживање етичких и друштвених импликација лагања које се обрађују у наредним дијеловима књиге.

У поглављу „Етика лажи“ истражују се морални аспекти лагања, постављајући питање зашто је лагање углавном сматрано морално погрешним. Посебан акценат ставља на нарушавање повјерења које настаје када се лаже пријатељима, истичући да такве обмане посебно подривају темеље међуљудских односа. Свенсен такође разматра ситуације у којима лагање може бити оправдано или чак неопходно, анализирајући разли-

чите филозофске приступе и етичке теорије које се баве овим феноменом. Кроз ово поглавље аутор подстиче читаоце да критички размотре сопствене ставове о искренности и обмани у свакодневном животу.

У поглављу „Када лажемо сами себе“ истражује се феномен самообмане, анализирајући зашто и како људи обмањују сами себе. Он разматра психолошке механизме који омогућавају самообману, као што су когнитивне пристраности и рационализације, које појединцима омогућавају да избјегну суочавање са непријатним истинама или да одрже позитивну слику о себи. Иако повремено лажемо сами себе, већину времена смо поуздани. Вјера у друге нас чини рањивим, али је боље повремено бити преварен него живјети у сталном неповјерењу према другима. Кроз ово поглавље, подстичу се читаоци да критички преиспитају сопствене мисли и увјерења, како би боље разумјели и препознали ситуације у којима можда обмањују сами себе.

У поглављу „Лаж и пријатељство“, истражује се како лагање утиче на пријатељске односе и повјерење међу пријатељима. Он наглашава да је лагање пријатељима посебно проблематично јер подрива темеље повјерења који су кључни за пријатељство. Свенсен анализира различите ситуације у којима људи могу бити склони лагању својим пријатељима, као што су избјегавање сукоба, заштита осјећања или личне користи, и разматра етичке импликације таких поступака. Кроз ово поглавље, Свенсен подстиче читаоце да размотре сопствене вриједности и поступке у контекст пријатељства и искренности.

У поглављу „Политика лажи“, анализира улогу и присуство лажи у политичком животу. Истражује како и зашто политички лидери користе лаж као средство за постизање својих циљева, разматрајући историјске и савремене примјере. Осврће се на концепт „племените лажи“ који потиче од Платона, гдје се лаж сматра оправданој ако служи вишем добру. Тако, анализира ставове филозофа као што су Макијавели, Хобс, Вебер и Хана Арент о употреби лажи у политици. Николо Макијавели је у „Владаоцу“ образложио да је политичка моћ често одржива захваљујући вјештини обмане. Свенсен разматра Макијавелијеву идеју да вођа не мора увијек бити поштен већ да је важније да зна када да лаже како би очувао власт. Хобс сматра да је друштвени поредак заснован на договору и да лаж може бити инструмент стабилности, али и разарања друштвеног уговора. Према Канту, апсолутно је забрањено лагати што је један од најстрожих моралних ставова у филозофији јер је лагање увијек неморално чак и у екстремним ситуацијама. Хана Арент је истицала да систематска употреба лажи у политици доводи до губитка разлике између

истине и фикције. Позива се на појам небулоза Харија Франкфурта гдје је циљ изјаве често равнодушност према истини а не свјесна обмана. Поставља питање у којој мјери је лагање у политици морално прихватљиво и какве посљедице има по друштво и демократију. „Није могуће водити смислену демократску дискусију ако се не позивамо на исту стварност“. Он истиче да, иако се лаж често користи као алатка за манипулацију и одржавање моћи, она подрива повјерење грађана у институције и политички систем. Разматра савремене примјере политичких лидера који су познати по учесталом лагању, анализирајући како такво понашање утиче на јавни дискурс и друштво у цјелини. Кроз ово поглавље аутор подстиче читаоце да критички размотре однос између истине и политике, те да преиспитају сопствене ставове о прихватљивости лажи у јавном животу.

У поглављу „Живјети с лажима“, аутор истражује како лажи утичу на свакодневни живот и међуљудске односе. Разматра начине на које се појединци и друштва прилагођавају присуству лажи, било да је ријеч о малим, свакодневним неистинама или већим обманама. Свенсен анализира како толеранција према лажи може обликовати друштвене норме и вриједности, те како континуирано прихватање лажи може довести до ерозије повјерења у заједници. Разматра стратегије које људи користе да би се носили са сазнањем да су били обманути, укључујући опраштање, рационализацију или суочавање са истином. Кроз ово поглавље аутор подстиче читаоце да преиспитају сопствени однос према лажима у свом животу и како оне утичу на њихове односе и друштво у цјелини.

Конечно, узевши све претходно наведено у обзир, могуће је закључити да је књига „Филозофија лажи“ више него релеватна за социологију и социологе али и друге специјалисте, истраживаче и студенте из области друштвених и хуманистичких наука јер, у условима глобалне комуникације и манипулације, посједује значајан капацитет да обогати (социолошко) разумијевање процеса (научне) спознаје нарочитом критиком друштвеног конструкта истине која се у књизи износи. Књига служи као инструмент за расвјетљавање деформација сазнања у друштвеном животу, а нарочито разлике између истине као етичке и друштвене категорије. Наиме, истина у друштву није само ствар чињеница већ консензуса односно договора између субјеката комуникативног дјелања. То је у складу са Лукмановом и Бергеровом теоријом о друштвеној конструкцији стварности по којој знање није неутрално већ производ културе и институција, а што је доказао и Карл Манхајм, у контексту појма о епохалној свијести (тоталном појму идеологије) као доминантном начину мишљења одређене територијалне групе у одређеном временском периоду.

Истина се производи, фабрикује па се неријетко и лаж у друштву прихвата као „истина“ ако одговара колективном интересу, моћи и идеологији. И Мишел Фуко је био на трагу таквог одређења, тврдећи да то шта је истина одређују они који имају моћ, ресурсе да произведу и одрже оно што су одредили за истину, што је још један прилог критичком погледу на институције знања (образовање, политику и медије).

*Душанка Слијепчевић, МА – виши асистент, докторанд
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањалуци
Студијски програм примијењене социологије*

Бањалука, 20.06.2025.